

Konstfack

University College of
Arts, Crafts and Design

ETISKA RIKTLINJER

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Från övervägande till formell handläggning.....	4
Bakgrundsdiskussion	5
Etik	5
Etik och juridik.....	6
Konstnärliga perspektiv	7
Riktlinjer som rör forskning.....	8
Forskningsetik	8
Akademisk och konstnärlig hederlighet.....	8
Riktlinjer för relationer på arbetsplatsen	8
Förhållandet mellan lärare och student.....	9
Viktiga steg för avstämning kring metodval och innehåll.....	9
Utställning och examination	10
Studentens perspektiv	10
Bilaga 1.....	12
<i>Ur handledarens perspektiv</i>	12
Bilaga 2.....	14
<i>Utgångspunkter för fortsatt diskussion</i>	14

Förord

Dessa riktlinjer har tagits fram av Konstfacks etiska råd under arbetsåret 2015/2016. För att du som användare enkelt ska kunna navigera i dokumentet har vi valt att placera den del som vi ser som mest central, *handläggning av ett etiskt ärende steg för steg*, allra först. Denna del riktar sig främst till lärare, men även till studenter, prefekter och till övrig personal. Dokumentet som helhet är skrivet med alla anställda och studerande i åtanke.

Syftet med riktlinjerna är att fungera både vägledande och förebyggande. Särskilt inför etiskt brännbara frågor ska ingen behöva stå ensam. Tidigare, så kallade ”konstskandaler” som varit kopplade till Konstfacks verksamhet, har visat på behovet av vägledande dokument. Initiativ togs därför under våren 2014 för att inrätta ett etiskt råd. Gruppen av ledamöter arbetar på bred front med etikfrågor och ska finnas tillgänglig för diskussion. Stöd kan ges genom att aktuella problem får en ny belysning. De konstnärliga bedömningarna ligger utanför etiska rådets inflytande, men dessa infallsvinklar ska förstås vägas in. När det gäller eventuella konsekvenser av möjliga handlingsalternativ har rådet inte till uppgift att ta beslut, i den ena eller andra riktningen.

Att ta fram särskilda riktlinjer är en del i en större process som syftar till att höja medvetenheten om etiska frågeställningar. Till en del har formuleringarna växt fram utifrån Konstfacks värdegrund. Förhoppningen är att detta dokument ska kunna fungera som ett stöd i situationer där lärare, studenter eller personal står inför etiska utmaningar. Sist finner du två bilagor med uppräkningslistor som speglar hur konstnärliga, etiska och juridiska parametrar kan generera friktion. Exempelen är värda uppmärksamhet för den som önskar att ta del av tidigare erfarenheter.

Dokumentet ska finnas tillgänglig för alla anställda, som broschyr eller som en PDF-fil, publicerad på skolans intranät. Har du förslag på förbättringar i dokumentet eller frågor, tveka inte att höra av dig till etiska rådet som nås via e-post: förnamn.efternamn@konstfack.se

Arbetsgruppen har under den aktuella perioden har bestått av:

Johanna Lewengard (professor, ordförande)
Loulou Cherinet (professor)
Karim Jebari (extern ledamot, filosof och forskare)
Tove Kjellmark (extern ledamot, konstnär)
Göran Kling (studentrepresentant)
Katji Lindberg (huvudsekreterare)

Hägersten, maj 2016

Från övervägande till formell handläggningⁱ

- Formulera problemställningen. Lärare och student bör göra detta i samråd.
- Informera prefekten.
- Konsultera vid behov etiska rådet.
- Gör en riskbedömning av situationen. Det kan handla om hur man agerar i en situation där ett arbete riskerar att mötas av olika former av kritik.
- Handledaren ska klargöra vilka eventuella problem och konsekvenser arbetet kan leda till. Relevant kan vara att ställa frågor som: Vilka sannolika kort- och långsiktiga fördelar, samt risker, kan de olika handlingsvägarna föra med sig? Hur ser det ut med alternativa handlingsvägar? Vilka parter involveras?
- Ta upp frågan i kollegiet och rådgör med andra lärare.
- Välj, beroende på frågeställningens art, handlingsalternativ. I bedömningen ska ett noggrant övervägande av värderingar, regelverk samt de föreliggande riktlinjernas anvisningar, ingå. Ta del av befintliga föreskrifter om ansvar för konsekvenserna.
- Dokumentera processen.
- Prefekten ska vid befarande om överträdelse, anmäla fallet till rektor som beslutar om eventuella vidare åtgärder.ⁱⁱ
- När ärendet kommit vidare är det viktigt att utvärdera vad som skett. I detta ingår och en bedömning kring det valda handlingsalternativet.
- Om den etiska problemställningen inte har kunnat hanteras på ett tillfredsställande sätt, försök korrigera eventuella negativa konsekvenser.
- OM studenten står fast vid ett alternativ som innebär att det finns misstanke om diskriminering eller disciplinförseelse, exempelvis trakasserier på grund av etnicitet, religion, sexuell läggning eller funktionsnedsättning, är lärare/prefekt skyldig att anmäla saken enligt gällande rutiner.ⁱⁱⁱ

Ett Konstfack – många möjligheter

Vår verksamhet präglas av humanism, kritisk och kreativ förmåga samt engagemang för en miljömässig och socialt hållbar utveckling. Våra arbetsformer är inkluderande och ger utrymme för olik tänkande. Vi värdesätter lekfullhet, mod och konstnärlig integritet. Vi visar varandra tillit och ömsesidig respekt.^{iv}

Ur Konstfacks värdegrund

Bakgrundsdiskussion

Etik

Etik är ett område där åsikterna om vad som är rätt och fel ofta kan gå isär. Vi lever med gemensamma, men även med avvikande, normer och värderingar kring vad som är samhälleligt accepterat. I grunden är etik en dimension av all samvaro mellan levande individer.

Ett etiskt dilemma är en problemsituation där inga givna lösningar finns. Ofta kan bara mer eller mindre dåliga alternativ finnas tillgängliga. Bedömningar får då göras med hjälp av vars och ens goda omdöme. Vid sidan av en sådan vardagsetik finns systematiska teorier knutna till filosofi och teologi. Då handlar det om ”moralens teori” – fält som analyserar och granskar ”de argument eller principer som kan anföras för och emot ett visst handlande [...]” (Herméren & Lynöe, 2008, s. 9)^v

All högre utbildning ska låta etiska perspektiv genomsyra verksamheten. Ambitionen bör synas i dokument som kursplaner och riktlinjer. Sådana ska ge vägledning i konfliktsituationer och tydligt visa vart man kan vända sig när olika aspekter krockar. Förhållandet mellan lärare och student berörs av etiska principer, liksom samtliga av arbetsplatsens relationer. För Konstfacks del utgör

värdegrunden ett fundament som säger att miljön ska präglas av respekt, engagemang, tillit och ett vidsynt ansvarstagande.

Varje lärare bör vara medveten om att etiska dilemman förekommer och att det i uppdraget ingår att för studenten klargöra sådana frågeställningar. Om problem uppstår kan en dialog med kollegor vara till hjälp. Konstfacks etiska råd finns också tillgängligt som en samtalspart. Handlingsvalet ligger i de flesta fall hos läraren själv, men en konsultation med rådet kan ses som ett uttryck för en yrkesetisk medvetenhet. Kontinuerlig reflektion kring etiska frågor kan förhoppningsvis underlätta hanteringen på sikt.

Etik och juridik

Etikens område gränsar till juridikens. Fälten är snarlika utan att helt sammanfalla. Ibland ses etiken som överordnad i förhållande till juridiken där etiska normer i vissa fall ligger till grund för en lagtext. Denna kan då beskrivas som system av grundläggande normer. Det kan handla om rätten till liv, rätten till kroppslig integritet eller rätten till självbestämmande. Just dessa principer anges också ibland som vägledande, snarare än abstrakta tankemodeller som konsekvens- eller regeletik.^{vi}

I det offentliga finns juridiska regelverk som ska följas. Samhällslivet i stort är beroende av att var och en i möjligaste mån har anammat vägledande normer som exempelvis mänskliga rättigheter. Grundläggande är att tala sanning, att behandla andra levande varelser med respekt och att inte att stjäla eller utöva våld och förtryck.

Högskolan intar en särskild position i det offentliga och den högskoleanställda måste självfallet följa dessa regelverk. I skärningspunkter mellan dessa ordningar kan intressekonflikter uppstå.

Andra gånger kommer etiken i konflikt med juridiken, som när det gäller aktiv dödshjälp, vapenvägran eller gömmandet av flyktingar. Om dessa relaterade områden har det sagts: ”Etiken har mera med människans inre hållning och hennes samvete att göra än lagarna som främst är till för att reglera vårt beteende.” (Herméren & Lynöe, 2008, s. 11)

Konflikter mellan tolkningsperspektiven kan alltså uppstå: ”Vid lagtolkning är det fråga om konfliktlösning i enskilda fall. Också i detta sammanhang förekommer etiska överväganden, som för enkelhetens skull kan beskrivas som ett hänsynstagande till sunt förnuft. Oftast sammanfaller

det lagliga med det förnuftiga. Ett beslut blir då relativt lätt att fatta. Framstår det lagliga som oförnuftigt blir beslutsprocessen besvärlig. Det kan till och med förekomma sådana konflikter mellan etik och lag att en person av samvets skull inte kan följa lagen.” (Herméren & Lynöe, 2008, s. 11).

Konstnärliga perspektiv

Motsägelsefulla fenomen kan med hjälp av konstnärliga medel komma till uttryck. Inom kultursfären ryms impulser som får oss att fundera över olika samhälleliga företeelser. Etiska aspekter kan då fungera som en motor, till exempel i ett designprojekt riktat mot hållbar utveckling. Teman som identitet, jämlikhet, överkonsumtion, ekologi och mycket annat står i dessa fall fokus. Ofta belyses aktuella frågor som ytterst kan vara kopplade till demokratiska kärnfrågor. Kritisk konst, design, konsthantverk, slöjd samt bildpedagogik använder sig därför inte sällan av spekulativa förslag för att skärskåda rådande föreställningar. Designern och teoretikern Mariana Alves diskuterar under rubriken *Gamla ting och föråldrade idéer* (2010) sambandet mellan koloniala anspråk, typsnitt och ordval när det gäller nordisk museikultur.^{vii} Ytterligare ett exempel på förskjutningar som kan vara etisk laddade är designern Martin Avila som under olika projekt med intervention som metod, undersökt parasiterande fenomen.^{viii}

I gränslandet mellan att omformulera och att begå överträdelser behöver viss hänsyn tas till uttryckets *autonomi*. Det innebär att man exempelvis bör fråga sig *i vilket sammanhang* som arbetet uppträder. Ett ”påstående” inom ramen för en kulturhändelse har ett större svängrum än i många andra sammanhang. Arbetets funktion och relevans måste därför vägas in. En initierad publik har som regel en viss förförståelse och kan på så sätt avläsa att en provokation kan vara ett led i en konstnärlig strategi. Exakt var gränsen gentemot det oacceptabla går, kan vara svårt att säga.

Vissa provokationer kan därför vara motiverade. En initierad publik har som regel en viss förförståelse för detta och för de tillhörande inslagen i konstnärliga strategier. För utövaren kan det handla om att *omformulera* för att nå en ny förståelse. I dessa angreppssätt finns många gånger en etisk ansats – parallellt med inslag som kan utmana. För Konstfacks studenter och lärare kan detta tyckas självklart. Dock finns ett fog för att formulera vilka intressen som står emot varandra när värdekonflikter uppstår.

Vid andra tillfällen handlar det mindre om att utmana än om att driva processer och att samverka. Någon har formulerat det som att ”För fältet designs del handlar det om mellanmänniska

relationer och det kan bli etiskt komplicerat”. När det gäller professionella samarbeten kan kontraster mellan synsätt komma upp till ytan. Ett sådant område är till exempel robotik där företrädare för grenar som datavetenskap, design, etik och filosofi möts för att lösa tekniska – och etiska – utmaningar.^{ix}

Riktlinjer som rör forskning

Forskningsetik

Forskningsverksamheten på Konstfack faller under de etiska regler för forskning som formuleras av Vetenskapsrådet, vid sidan av normerna för god forskningssed. För mer information om forskningsetiskt förfarande, oredlighet vid forskning samt publicering av forskningsresultat hänvisas till skriften *God forskningssed*, Vetenskapsrådets rapportserie 1: 2011.^x

Webbplatsen *Codex* tillhandahåller också forskningsetiska krav och riktninglinjer:
<http://codex.vr.se/>.

Sammanfattningsvis ska varje forskare ta hänsyn till uppställda kvalitetskrav. Viktigt är att hederlighet präglar genomförandet. Dessutom ska informanters integritet skyddas, liksom att deltagare i ett projekt ska informeras om vilka villkor som finns för deras medverkan. Samtycke ska inhämtas.

Akademisk och konstnärlig hederlighet

Om en anställd önskar använda studentens idéer och material i sin egen verksamhet, ska hen i förväg inhämta tillstånd från den studerande.

Riktlinjer för relationer på arbetsplatsen

Förhållanden mellan anställda

I linje med värdegrunden ska *all kommunikation präglas av respekt*.

Förhållandet mellan lärare och student

Studentens välbefinnande bör stå i fokus. Om anställda eller andra studenter anser att en student behöver hjälp på grund av personliga problem, finns skäl att uppmuntra hen att söka hjälp. Det säger sig självt att konfidentiell information inte förs vidare.

Viktiga steg för avstämning kring metodval och innehåll

Här följer några kommentarer kring de ansvarsfrågor som hör ihop med den inledande steg-för-steg-listan för handläggning.

När ett ärende befinner sig i en etisk eller juridisk gränzson ska *ansvarsfrågan* diskuteras. Såväl högskolan, läraren och studenten har både rättigheter och skyldigheter. Det grundläggande regelverk som återfinns i högskoleförordningen och högskolelagen, samt andra regelsamlingar, styr universitetens och högskolornas verksamhet. Disciplinärenden som fusk och trakasserier följer fastställda rutiner.

Formellt sett vilar ett ansvar på handledaren att göra en student medveten om etiska och juridiska aspekter av ett arbete. Varje institution bör därför ha rutiner för avstämning kring metodval och innehåll när det gäller handledningsprocesser. Den berörda prefekten måste delges information.

När en student presenterar ett arbete som ter sig tveksamt ur etisk och/eller juridisk synvinkel, är det handledarens uppgift att tydliggöra möjliga problem och konsekvenser. Till denna process hör en riskbedömning. I detta läge kan samtal med kollegor vara ett naturligt sätt att komma vidare.

Etiska rådet står, som nämnts, till förfogande som en rådgivande instans. I vissa fall kan även ett utredningsarbete göras. Förutom prefekt, ska Konstfacks rektor och/eller förvaltningschef informeras när det gäller genomförande och visning av arbeten som är etiskt/juridiskt komplicerade.

Utställning och examination

När det gäller offentliggörande av arbeten kan en högskola kräva att regler följs för att dessa ska få visas. Befogenheter mot studenter gäller det som faller inom ramen för utbildningarnas innehåll och genomförande. I högskoleförordningen anges att fusk, störande av undervisning eller trakasserier inte är tillåtet. Sådana fall har lärosätet rätt att vidta disciplinära åtgärder. Däremot är det inte möjligt för ett lärosäte att disciplinärt påverka studenters handlande i det övriga samhället, utanför utbildningen. Möjligheterna till påverkan rör konsekvenser som studenters handlande kan ha för undervisning, examination, respektive en utställning i Konstfacks regi. Avgörande blir om dennes verksamhet är en godkänd eller påbjuden del av utbildningen. Det är alltså inom denna ”zon” som det finns en möjlighet att agera som institution.^{xi}

Studentens perspektiv

Examinationer ska alltid ske gentemot de lärandemål som kursplanen anger. När tveksamma fall ska analyseras har *bedömningsgrunderna* en central ställning. Detta gäller både för studentens rättssäkerhet och för att lärare och institutioner ska ha möjlighet att agera på lämpligast möjliga sätt.

I princip har varje student själv rätt att välja det innehållsliga stoffet för en bedömning. Däremot är ramarna för examinationen – alltså den föreskrivna arbetsformen – fastlagd i förväg. Detta gäller alla studenter, även den som av någon anledning har arbetat utan regelbunden kontakt med handledaren. Därför är själva bedömningen av det arbete som studenten åberopar, beroende av de angivna formuleringarna. I processen ingår att studenten har rätt till stöd från lärare och skolans ledning. Läraren ska klargöra eventuella konsekvenser.

I straffrättslig mening kan någon som är anställd på Konstfack anses som medverkande om handlingar som är straffbelagda på något sätt kan anses ha främjats. *Om ett arbete kan misstänkas höra till en sådan kategori bör läraren bestämt avråda studenten.* Detta för att undvika att lärosätet, eller läraren själv, blir medansvarigt om studenten ändå väljer att genomföra arbetet.

En förutsättning för att Konstfack ska ha ett ansvar, är att en handling faller inom ramen för undervisningen. Detta kan gälla arbeten med kontroversiella inslag, men även röra sig om brister

i sådant som maskinsäkerhet eller kemikaliehantering (vilket rör miljö- och arbetsmiljölagsstiftningen).

Ur handledarens perspektiv

Här följer en uppräknig av aktiviteter som är eller *kan* vara problematiska ur ett etiskt eller juridiskt perspektiv – detta även om konstnärliga aspekter pekar i en annan riktning:

- **Upphovsrättsliga överträdelser**

Bruk av originalmaterial och copyrightmaterial. Konstfacks studenter och anställda ska skaffa sig kunskap om sin egen och andras upphovsrätt i hanteringen av original- och copyrightmaterial. Det är viktigt att också följa förändringar i det regelverk som gäller den professionella yrkesutövningen och känna till de olika strategier kring fri delning och skydd av upphovsrätt som utvecklas i en samtida kontext.

Upphovsrättsliga tveksamheter inbegriper ofta avvägningar kring konstnärlig intention, grad av omarbetning, samt i vissa fall även en riskbedömning kring ägaren av materialets inställning. Det kan vara klokt att rådgöra med förvaltningschefen om juridisk kontakt ska tas.

- **Olagliga ingrepp och aktioner**

Denna typ av gränsöverskridanden utgör en kategori i sig och handledaren bör i dessa fall naturligtvis påpeka det olagliga i projektet, samt tala om att studenten riskerar att bli lagförd. Här gäller det även från början att klargöra att skolan inte stödjer att olagligt material visas. Ett arbete som exempelvis skulle kunna falla under rubriceringen hets mot folkgrupp skulle med Konstfack (som ansvarig utgivare) göra skolan till medbrottsling.

- **Material & miljöhänsyn**

Hantering av farligt material ska ske i enlighet med vad som föreskrivs juridiskt. När det gäller tungmetaller som kadmium (som kan förekomma i konstnärsmaterial) finns ett förbud mot användande. Vissa verksamheter är dock undantagna, något som ställer höga krav på användarens omdöme. Detta gäller:

- färgpigment i konstnärsfärg
- färgpigment i glasyr av porslin eller keramik
- färgpigment i glasmassan i glasvaror för bords-, köks- och prydnadsföremål

Det har konstaterats att utsläpp från ateljéföreningar på ett betydande sätt påverkar förekomsten av tungmetaller i miljön. (Davidsson & Nordén, 2005, Enskog & Broman, 2000)^{xii}

- **Spridning av integritetskränkande information**

Juridiken föreskriver uppmärksamhet på vad som gäller insamling av personuppgifter, vad som faller under förtal, sekretess- och tystnadspliktsfrågor. Gränsen mellan yttrandefrihet och andras integritet är inte skarp. Vad som är en kränkning ska inte bedömas schablonartat utifrån vilka uppgifter som behandlas, utan sammanhang, syfte och spridning ska övervägas. Man bör också beakta att vad som kan vara en kränkning för en viss person i ett visst sammanhang, inte behöver vara det för en annan person. Särskild hänsyn till grupper och individer som inte kan förväntas vara klar över följderna av sin medverkan i ett konstnärligt projekt, ska tas. Andras känslor eller bristande omdöme bör inte missbrukas.

- **Barnskydd**

Det kan vara svårt att involvera minderåriga i ett konstnärligt projekt. Sådana initiativ inbegriper en dialog med målsmän. För ett medverkande barn eller ungdom handlar det ibland om snabbt ändra perspektiv i takt med att man blir äldre. Är personerna under sexton år skall studenten ha målsmans skriftliga tillstånd.

- **Diskriminering och trakasserier**

Diskrimineringslagen omfattar, förutom direkt och indirekt diskriminering, även bristande tillgänglighet (att person med funktionsnedsättning missgynnas), sexuella trakasserier och annat uppträdande som kränker någons värdighet och har samband med diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsvariation, sexuell läggning eller ålder.

Bilaga 2

Utgångspunkter för fortsatt diskussion

Här följer en lista med exempel på arbeten som ur någon synvinkel betraktats som problematiska. Vissa exempel har tveklöst varit viktiga ur konstsynpunkt, men förtjänar i sammanhanget att nämnas för att spegla den aktuella komplexiteten. Uppräkningen kan därför tjäna som utgångspunkt för fortsatta diskussioner:

- Arbeten som inkluderar förskjutningar och förändringar av copyrightmaterial. I vissa fall kan det röra sig om upphovsrättsliga brott, i andra fall kan bearbetningar accepteras. Appropriations-konst, som fotografen Sherrie Levines arbeten, hör hemma i ett sådant gränsland.^{xiii} Andra arbetsätt som är svårbedömda gäller avmålningar eller photoshopbearbetningar av copyrightskyddat material. Bruk av andras bilder eller annat originalmaterial såsom collage av bilder och filmsekvenser, nedladdade från nätet, är ibland oskyldig återanvändning, ibland otillåtet.
- Arbeten som fungerar provocerande när det gäller offentlighetens gränser. (I juridisk mening åsyftas en aktivitet som äger rum utanför slutna kretsar.) Temporära uttryck som performancekonst utnyttjar en viss offentlighet för sitt genomförande, vilket kan vara uppfordrande ur etisk synpunkt. Konstnären Anna Odell åtalades till exempel efter arbetet med sitt projekt *Okänd, kvinna 2009 - 349701* för falskt larm (men fälldes inte på den punkten).^{xiv}
- Arbeten som inbegriper farligt uppträdande där det finns en risk för att skada sig själv och/eller andra. Som exempel kan performancekonstnärer som Yoko Ono med *Cut Piece* (1964) och Marina Abramović (som i ett arbete tillät en besökare rikta en laddad pistol mot henne), nämnas.^{xv}
- Arbeten som bygger på att utövaren utger sig för att vara någon man inte är. Omständigheten att Odell signalerat psykisk sjukdom på en fiktiv grund, ledde till en anmälan för så kallat falskt larm.
- Arbeten som är miljöfarliga. Det kan gälla installationer, produktutveckling eller ingrepp som står i strid med miljöbalken. I det så kallade *Simka-målet* (2011) blev en konstnärsgroup fälld för att ha borrarat över hundra hål i en känslig skärgårdsmiljö.^{xvi}
- Arbeten där ett oetiskt utnyttjande av deltagare ingår. Kontroversen kring Pål Hollenders film *Buy Bye Beauty* (2001) visar på hur en problematik med likartade frågeställningar.

- Arbeten/studier som inte har beaktat rutiner för samtycke. Tidigare exempel ur Konstfacks historia visar på att en problematik kan uppstå kring vad som slutligen kommer att visas (exempelvis i en film). Tydlighet när det gäller förutsättningar och regelverk är ett krav i dessa fall. En försiktighet vad gäller löften om inflytande, särskilt om de medverkande är yngre, kan vara lämplig.
- Arbeten som inte respekterar individers integritet. Sedan 2013 finns ett förbud mot *kränkande fotografering*. En fastlagd rätt till integritet finns på platser som en bostad, en toalett eller ett omklädningsrum.^{xvii}
- Arbeten som inte tydligt aviserar vad man tänker göra med materialet, som till exempel undercoverintervjuer och provokationer.
- Arbeten som använder figurer som likt blackface, pickaninny, golliwog eller hakkors utgör kränkande symboler.

ⁱ Dessa råd är delvis utformade med inspiration från Psykologförbundets Yrkesetiska principer för psykologer i Norden, 1998. <http://www.psykologforbundet.se/Documents/OmForbundet/Yrkesetiska-principer-f%C3%B6r-psykologer-i-Norden.pdf>. Se s.11.

ⁱⁱ Disciplinärenden följer fastställda rutiner. Vid utredning av handläggare utser förvaltningschefen en handläggare som kan hämta in juridiskt stöd. Ärendet bör handläggas skyndsamt.

ⁱⁱⁱ Se Konstfacks Likabehandlingsplan RÖ24 2014-09-29 samt Disciplinära åtgärder FÖ2, 2014.

^{iv} Se rektorsbeslut § 50, 2012.

^v Hermén, Göran & Lynöe, Niels: "Etik – en introduktion", Etiska vägmarken nr 1, Statens medicinsk-etiska råd, 2008.

^{vi} I Statens medicinsk-etiska råds skrift "Etik - en introduktion" anges: "För de flesta av oss har begreppen pliktetik och konsekvensetik inte någon större vägledande innebörd i vardagslivet. Det beror snarare på frågans art vilken ståndpunkt man väljer. Det avgörande för ställningstagandena blir då i första hand människosyn, etisk intuition och ett antal etiska principer som erfarenhetsmässigt brukar leda till bäst möjliga enighet mellan olika intressenter. [...] Det finns i den internationella etiska litteraturen ett stort antal principer som utgör verktyg för den etiska analysen. En etisk princip är ett riktmärke för handlandet, t.ex. att visa hänsyn och engagemang för en patient. Många riktmärken är nära besläktade och vid en genomgång kan de krympas till ett hanterligt antal. Här presenteras de viktigaste utan inbördes rangordning: (1) självbestämmandeprincipen, (2) principen att inte skada, (3) göra gott principen, och (4) rättvisepincipen." (2008, s. 39)

^{vii} <http://www.ueforum.se/2005-2010/forum05-10/1012kopenhamn.php>

^{viii} <http://www.martinavila.com/projects/pestes/>

^{ix} <http://www.smer.se/teman/halsorobotar-och-etiska-aspekter/> Besökt 2016-02-26.

^x [https://publikationer.vr.se/produkt-](https://publikationer.vr.se/produkt-kategori/forskningsetik/?silverghyll_tpicker=product_cat%3Dforskningsetik&post_type=product)

[kategori/forskningsetik/?silverghyll_tpicker=product_cat%3Dforskningsetik&post_type=product](https://publikationer.vr.se/produkt-kategori/forskningsetik/?silverghyll_tpicker=product_cat%3Dforskningsetik&post_type=product)

^{xi} Universitetskanslersämbetet (UKÄ) är den myndighet som utövar tillsyn över högskolornas verksamhet och bland annat bevakar studenternas rättssäkerhet. Inga invändningar har tidigare rests mot att ett lärosäte krävt att vissa bestämmelser ska följas för att en student skulle få visa sitt arbete i högskolans lokaler. Se beslut från 2009-12-18 (reg nr 31-2931-09) samt 2010-02-05 (reg 31-1162-09).

^{xii} Davidsson, Fredrik & Nordén, Lars: *Ateljéprojektet Miljörapport Gryaab, 2005:2*. Göteborg: Gryaab, 2005.

^{xiii} Renman Claesson, Katarina & Wainikka, Christina: *Konstjuridik – med konstnären i fokus*. Stockholm: Norstedts juridik, 2014, s. 103. I denna bok finns en litteraturlista för fortsatt läsning.

^{xiv} Renman Claesson & Wainikka, 2014, s. 208.

^{xv} Renman Claesson & Wainikka, 2014, s. 186-188.

^{xvi} Renman Claesson & Wainikka, 2014, s. 218. Se även: <http://www.simka.se/bilder/SIMKA%20skriftligt%20yttrande.pdf>

^{xvii} Se Renman Claesson & Wainikka, 2014, s. 199-200.